

Són els sindicats un impediment per a la introducció de la Renda Bàsica?

Yannick Vanderborght

Revista del Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya, febrer 2005

24/02/2005

En la majoria de països de l'OECD, els sindicats continuen sent una peça clau per a la reforma de l'estat del benestar. És per això que sorprèn que els qui proposen una Renda Bàsica (RB) universal hagin prestat tan poca atenció a la posició dels sindicats dels treballadors sobre la reforma que promouen.

Aquest article se centra en aquest tema de dues maneres complementàries. A la primera part, resumeixo alguns dels motius que podrien tenir els sindicats per oposar-se a propugnar una RB. A la segona part, faig servir informació empírica recollida a Bèlgica i a Holanda per tal d'avaluar la solidesa de les assumpcions teòriques. L'objectiu últim d'aquesta exploració és prospectiu: han de facilitar els sindicats la introducció gradual d'una RB en els països de l'OECD?

1. Què prediu la teoria?

En favor del debat, assumiré aquí sense discussió que un esquema generós de RB substituiria els esquemes actuals d'ingressos mínims, el gruix de crèdits i exempcions fiscals, i s'integraria amb els subsidis familiars i, si s'escau, amb els esquemes de pensió bàsics. Pel que fa a la seguretat social, la RB substituiria la part mínima dels ingressos per subsidis d'atur, invalidesa i jubilació. La renda base que proporcionaria seria complementada per beneficis relacionats amb els ingressos, dissenyats per cobrir la diferència entre la RB i els nivells de subsidis actuals. Haurien de defensar els sindicats aquesta reforma tan radical?

1.a. Motius per defensar la RB

° Vagues col·lectives. Si el nivell de RB és suficient, una part d'aquesta renda es podria destinar fàcilment a finançar vagues. En primer lloc, el sindicat podria «gravar» regularment la RB dels membres a fi i efecte d'augmentar els seus fons per a vagues i incrementar el poder relatiu dels treballadors dins de l'empresa o la delegació. En segon lloc, fins i tot en absència d'aquest mecanisme, la RB faria que cada individu pogués fer vaga sense que això tingués conseqüències econòmiques tan greus, atès que els treballadors continuarien tenint dret a uns ingressos fora del mercat laboral. Els qui fessin vaga podrien fer front als seus empresaris durant més temps.

° Poder de negociació individual. La RB donaria també als treballadors una veritable opció de sortida, fiable i incondicional, i reforçaria el seu poder de negociació individual. Encara que la primera font d'ingressos continuï sent el treball assalariat, l'existència de la RB garanteix que sempre es podran beneficiar d'uns ingressos bàsics, cosa que els podria ajudar a negociar un salari més alt, fins i tot en absència d'una acció col·lectiva, com ara una vaga.

° Millors llocs de treball. El primer i el segon motiu per defensar la RB estan relacionats tots dos amb els recursos de poder que donaria als treballadors, tant individualment com col·lectivament. El tercer és una conseqüència directa dels dos primers motius. La perspectiva de conflictes de llarga durada amb els sindicats i l'existència d'una opció de sortida forçaria els empresaris a millorar les condicions de treball de manera preventiva i a fer les feines més atractives.

° Compartir el lloc de treball. La política de RB és coherent amb compartir el lloc de treball, un objectiu que ha estat aprovat per diversos sindicats d'Europa. La RB fa més fàcil per als treballadors agafar feines de mitja jornada, o fins i tot deixar els seus llocs de treball temporalment i agafar-se temporades sabàtiques, perquè la pèrdua d'ingressos es compensa en part pel pagament garantit d'un subsidi incondicional. En conseqüència, una RB ajudaria a crear llocs de treball sense perjudicar la posició dels qui ja tenen una feina.

° La fi de l'explotació? A una escala més general, Van Parijs i Van der Veen han argumentat que una RB obriria «una via capitalista cap al comunisme»(1). Segons la seva opinió (d'aquell moment), les societats capitalistes ja han arribat a l'etapa d'«abundància feble», i la introducció gradual d'una RB permetria als treballadors saltar-se l'etapa del socialisme i anar directament a l'establiment d'una societat comunista. En aquest marc de treball, apujar el nivell d'ingressos garantits a un nivell màxim estaria en línia amb el criteri marxista «de cadascú segons les seves capacitats a cadascú segons les seves necessitats». En aquest escenari, evidentment, l'explotació no solament es reduiria amb l'increment del poder de negociació dels treballadors, tant individual com col·lectiu, sinó que simplement desapareixeria.

1.b. Motius per oposar-se a la Renda Bàsica

° Salari més baixos. Encara que ens poguéssim imaginar que els salaris augmentarien en la part de l'esfera de distribució dels ingressos més mal pagada, no es produiria, necessàriament, un augment generalitzat per la incorporació d'una RB, perquè la seva posada en pràctica podria comportar una espiral descendent: els empresaris podrien començar a abaixar els salaris, considerant que la RB és el complement necessari per arribar al nivell del salari mínim. En aquestes circumstàncies, el salari mínim seria un tema de debat.

° Flexibilitat i treballs precaris. La RB facilitaria la feina a mitja jornada: és aquest un camí desitjable de reforma? Quan s'argumenta que els treballadors podrien optar per treballar menys sempre que el nivell mínim d'ingressos fos suficient, els defensors de la RB parlen de les oportunitats. Però en la majoria de casos, el treball a mitja jornada i els horaris flexibles serien una imposició dels empresaris. Aleshores, la RB seria un amortidor finançat pel govern, que suavitzaria els efectes perjudicials d'un mercat laboral flexible.

° Autoocupació. De vegades s'argumenta que la RB ofereix noves oportunitats als qui volen emprendre el seu propi negoci i treballar per compte propi. En conseqüència, la seva introducció podria accelerar el descens de la mà d'obra assalariada com a nucli de les economies capitalistes. Per aquest mateix motiu, la RB perjudicaria la base tradicional d'acció dels sindicats.

° Activitats informals. Més generalment, l'opció de sortida facilitada pels ingressos base incondicionals afectaria negativament el centralisme cultural del treball remunerat. Si actualment el treball és la principal font de reconeixement social, amb una RB (prou alta), tot tipus d'activitats informals es convertirien en opcions financerament viables. En conseqüència, rebrien la consideració social adequada i el treball assalariat perdria el seu paper principal. Els sindicats de treballadors podrien veure aquest desenvolupament com una amenaça a la seva pròpia posició.

° Renovació de l'explotació? Però potser el motiu més decisiu per oposar-se a la RB des d'una perspectiva sindical és el fet que aquest esquema no eliminaria l'explotació. El que faria, més probablement, seria canviar-ne la naturalesa. Per dir-ho en poques paraules, en el cas d'una societat amb RB, els ganduls «explotarien els treballadors rebent uns ingressos generats (entre altres) per l'activitat dels qui han decidit treballar»(2). De fet, aquest ha estat el tema més polèmic de tots els debats filosòfics de la proposta.

2. Què ens ensenya el treball de camp?

Aquest article mostra que una discussió en profunditat dels avantatges i els inconvenients de la RB podria crear confusió entre els representants sindicals. A fi i efecte d'aclarir millor els temes suscitats per una llista estàtica d'arguments, resulta útil veure-ho en la pràctica. Abans de començar, s'hauria de fer notar que, llevat d'algunes excepcions, la RB mai no ha estat un tema candent en l'agenda dels sindicats, com a mínim als països de l'OECD. Com Ziegler i Jordan van comentar una vegada, parlant de la posició dels sindicalistes britànics enfront d'uns ingressos per als ciutadans, la proposta s'ha considerat sovint «una possibilitat massa remota perquè valgui la pena tenir-la en compte»(3). No obstant això, és interessant buscar les «poques excepcions» en què sí que s'ha tingut en compte, perquè, en alguns casos, la RB ha estat comentada en profunditat pels representants dels treballadors i, algunes vegades, fins i tot s'ha aprovat de manera oficial.

° Bèlgica: «No a la Renda Bàsica!». Amb un índex de sindicalisme d'aproximadament el 85 %(4), no hi ha dubte que Bèlgica té alguns dels sindicats més representatius de l'Europa occidental. Les dues confederacions principals, CSC i FGVB, continuen tenint molt poder en la majoria de sectors de l'economia i estan implicades en reformes substancials de l'estat del benestar. Bèlgica també ha tingut un paper fonamental en el debat sobre la RB. El primer congrés (1986) i el segon congrés internacional (1988) sobre el tema es van celebrar a Bèlgica sota l'impuls de Philippe van Parijs. Amb el científic social Walter van Trier i altres, l'autor de *Real Freedom for All* ha promogut la idea de la RB moltes vegades, tant en parts de parla francesa com en parts de parla flamenca del país.

Per dir-ho en poques paraules, podríem dir que cap home no és profeta al seu propi país. Els principals sindicats belgues no han mostrat mai interès per la RB, i quan ho han fet han expressat opinions contràries. Des del començament del debat a mitjan dècada dels anys vuitanta, la principal confederació (CSC) va atacar el que anomenava una «utopia absurda i preocupant». Després de gairebé vint anys de debat, alguns destacats sindicalistes encara es troben entre els oponents més radicals a la RB. El 2002, la CSC va publicar un informe amb una secció titulada «No a la RB!».

Què tenen els sindicalistes belgues en contra d'aquesta proposta? Com a mínim hem d'esmentar tres preocupacions:

– Temen que la RB els dificultaria més les negociacions amb els seus empresaris per aconseguir una pujada del sou, perquè funcionaria com un subsidi salarial indirecte. Els empresaris enviarien els representants sindicals de nou a l'Administració, dient-los que fessin pressió als polítics per tal d'aconseguir una pujada del nivell de la RB. En resum, la RB afectaria negativament el poder relatiu dels treballadors, especialment si s'hagués de relacionar amb l'abolició de la legislació sobre el salari mínim.

– Els representants sindicals també expressen el seu compromís amb els esquemes selectius i orientats. Veuen aquests esquemes com una manera millor i més eficient d'utilitzar els recursos fiscals que es deriven massivament de la tributació dels salaris. Per facilitar una RB equivalent al nivell d'ingressos mínims (aproximadament, 600 euros/mes), diuen, es podrien apujar els impostos substancialment, cosa que és inacceptable per a la majoria de treballadors. I si no fos així, el sistema seria absurdament ineficient: alguns haurien de treballar durament per tal de sufragar un subsidi miserable.

– No fóra just dir que els sindicats belgues només defensen els interessos dels qui tenen un lloc de treball. La majoria destaquen el fet que s'hauria d'ajudar els menys privilegiats, però insisteixen que els pobres necessiten quelcom més que rebre automàticament una RB. Segons la seva opinió, aquest esquema seria el primer pas d'un pendent relliscós: la desinversió en treball social seria legítima, i les autoritats públiques aturarien progressivament tots els programes adreçats a la integració social i professional. Així mateix, insisteixen, el treball remunerat continua sent una condició prèvia fonamental per al reconeixement social.

° Holanda: un sindicat promou amb decisió la Renda Bàsica. Els sindicats holandesos no han estat mai tan poderosos com els seus homòlegs belgues en el terreny de política social. Tanmateix, amb un nivell de sindicalisme d'aproximadament el 30 % i una implicació directa en diversos consells i comitès a escala nacional, continuen sent uns socis importants en les discussions sobre la reforma de l'estat del benestar. Wim Kok, un antic líder de la principal confederació sindical, FNV, va ser primer ministre entre el 1994 i el 2002.

En la dècada dels anys vuitanta i principis dels anys noranta, la RB ha estat bastant present en els temes de debat públic a Holanda. Durant aquest període, el sindicat de treballadors del sector alimentari Voedingsbond FNV va ser un dels promotors més fermes de la proposta de la RB. Van publicar molts fullets i documents a favor de la proposta i van organitzar tallers de manera habitual per tal de fer llum als seus membres. En llegir aquests fullets, el sociòleg Rik van Berkel es va quedar «astorat per la utopia dels suposats efectes de la RB [...]». En resum, Voedingsbond presentava la RB com una panacea per als problemes de la societat contemporània»(5).

Des del principi de la discussió, els líders de Voedingsbond han qüestionat l'ètica laboral i el centralisme cultural del treball assalariat, demanant una reforma radical que donaria reconeixement social als «qui fan una feina no remunerada, no tenen ingressos ni estatus social»(6). Malauradament, la perspectiva d'una RB no feia gaire gràcia als membres del

sindicat. Era més aviat un debat vertical: la influència del personal amb una bona qualificació va ser decisiva per a l'elecció de l'estratègia de la RB. Com els mateixos líders concedien després, «es va fer difícil mobilitzar els membres en un objectiu tan abstracte i tan a llarg termini com és la RB». Aquesta perspectiva abstracta, principalment propugnada per l'executiu, entrava en contradicció amb «els interessos més concrets dels membres que veien en la seva vida quotidiana»(7). A més a més, la confederació FNV, a la qual pertanyia Voedingsbond, no defensava la iniciativa. Com a conseqüència d'això, el debat es va anar debilitant i s'abandonà totalment a principis de la dècada del 1990.

Conclusions

Arribats a aquest punt, es poden extreure dues conclusions d'aquestes investigacions. En primer lloc, les institucions i el context són importants. En països on el sistema de benestar es basa massivament en les contribucions socials més que no pas en els impostos directes, cada pas cap a una RB es veu com una reforma radical. A través de les contribucions dels treballadors, els sindicats belgues i holandesos participen en el finançament i la gestió de la seguretat social. Què passaria, pregunten ells legítimament, si el ministre de finances es convertís en un jugador clau en política social? A Bèlgica, els sindicats treballen amb els casos individuals dels treballadors en atur. Això també podria explicar per què sempre han mirat sospitosament la posada en marxa d'un sistema de pagament automàtic. Més generalment, en el context d'una economia com més va més competitiva i en un moment en què els governs estan demanant un «estat de benestar més actiu», els sindicats belgues i holandesos temen que aquesta reforma radical degeneraria necessàriament en un escenari del pitjor dels casos: un desmantellament de l'estat del benestar, no pas una culminació.

En segon lloc, sembla que la introducció d'una RB no té gaire per oferir a la majoria de sindicalistes. En temps de reduccions en sectors clau del sistema del benestar (pensions i assegurances de salut), és difícil convèncer els treballadors que paguin un subsidi incondicional que beneficiarà principalment els qui no tenen una feina. No és cap sorpresa que dins del sindicat holandès Voedingsbond la RB estigui propugnada per membres en atur(8). A França, per exemple, la RB ha estat defensada principalment per organismes independents, que es van crear a la dècada dels anys vuitanta com a resultat de la incapacitat dels sindicats de tenir en compte les necessitats específiques dels aturats.

D'aquesta manera, si encara és cert que, com va comentar una vegada Claus Offe, els guanys per a la classe mitjana-alta representen «la condició prèvia indispensable per fer seguretat social per als menys afavorits (incloent-hi els segments menys privilegiats de la classe treballadora) políticament factible»(9), els defensors de la RB haurien de començar a treballar per aconseguir la conversió dels representants sindicals per motius ètics i, sobretot, pragmàtics. No hi ha dubte que han d'intentar promoure qualsevol debat sobre aquests temes dins dels sindicats. Haurien d'informar d'aquest debat aclarint els avantatges i els inconvenients dels paquets de reformes, i ajudar els sindicats a solucionar el dilema de «salaris més alts enfront d'un nivell d'atur més baix». Perquè encara que no siguin aliats naturals dels qui defensen la idea de la RB, els sindicats continuen tenint un paper fonamental i continuen sent uns socis insubstituïbles.

Yannick Vanderborght és investigador associat del Fons Nacional de Recerca Científica i de la càtedra Hoover (Universitat Catòlica de Lovaina, Bèlgica)

Bibliografia

EBBINGHAUS, Bernhard i VISSER, Jelle (2000). Trade unions in Western Europe since 1945, Londres: Macmillan.

LUBBI, Greetje (1991). «Towards a full BI», Basic Income Research Group Bulletin, Londres, 12 (febrer del 1991), 15-16.

OFFE, Claus (1992). «A Non-Productivist Design for Social Policies». A: VAN PARIJS, P. [ed.]. Arguing for Basic Income: Ethical Foundations for a Radical Reform, Londres: Verso, 61-78.

REEVE, Andrew (2003). «Introduction». A: REEVE, A. i WILLIAMS, A. [eds.] (2003). Real Libertarianism Assessed: Political Theory after Van Parijs, Houndmills: Palgrave Macmillan, 1-14.

VAN BERKEL, Rik et al. (1993). Met z'n allen zwijgen in de woestijn. Een onderzoek naar het basisinkomen binnen de Voedingsbond FNV, Universiteit Utrecht: Vakgroep Algemene Sociale Wetenschappen.

VAN BERKEL, Rik (1994). «Basic Income as trade union policy», Citizen's income Bulletin (Londres), 17 (gener del 1994), 18-21.

VAN PARIJS, Philippe i VAN DER VEEN, Robert (1993) [1986]. «A capitalist road to communism». A: VAN PARIJS, Philippe. Marxism Recycled, Cambridge: Cambridge University Press, 155-75.

ZIEGLER, Rafael i JORDAN, Bill (2001). «The Trade Unions, Tax-Benefit Reform and Basic Income: Stumbling towards a Policy?», Citizen's income Newsletter (Londres), 3a edició.

Notes

1. Van Parijs i Van der Veen, 1986.
2. Reeve, 2003: 11.
3. Ziegler i Jordan, 2001: 3.
4. Font: Ebbinghaus i Visser, 2000 («densitat bruta en percentatge de treballadors dependents»).
5. Van Berkel, 1994: 19.
6. Lubbi, 1991: 15.
7. Van Berkel et al., 1993: 22-24.
8. Van Berkel, 1994: 20.
9. Offe, 1992: 72.